

***Vrouwen
spreken zich uit over
huwelijk, relaties
en pastoraat
Een blikopener***

**vrouwen spreken zich uit
over huwelijk,
relaties en pastoraat
een blikopener (1982)**

Sieth Delhaas

Deze 'Blikopener' werd samengesteld in opdracht van de werkgroep 'De Vrouw in Kerk en Samenleving' van de Raad van Kerken in Nederland. Een speciaal daartoe opgerichte sub-werkgroep 'Huwelijkspastoraat' werkte hieraan vanaf maart 1980. Deze groep schreef haar eigen 'verhaal', formuleerde stellingen en zond dit samen met een aantal vragen uit naar vele andere vrouwen. Op grond van de antwoorden, die hierop kwamen werd dit boekje samengesteld. Sieth Delhaas heeft de tekst geschreven.

Van deze sub-werkgroep maakten de volgende vrouwen deel uit:

Mw. W. Blezer-van der Walle

Mw. S. Delhaas

Mw. I. Eldering-Jonckers Nieboer

Mw. A. Jacobi-van Duyn

Mw. C. Middelkoop-Koning

Mw. R. Oosterhof-Brandsma

Mw. I. van der Ree

Mw. T. Rienksma

Mw. A. C. Schilthuis-Stokvis

Mw. J. Schneider-van Egten

Mw. J. Sweep

Dit boekje wordt uitgegeven door:

de Protestantse Stichting tot Bevordering van het Bibliotheekwezen

de Lectoratuurvoorlichting in Nederland (Parkweg 20a, 2271 AJ Voorburg, 070-861779)

en door De Horstink (Postbus 400, 3800 AK Amersfoort, 033-11523).

ISBN 90 6184 119 4 / ISBN 90 649 5024 5

Inhoudsopgave

Vrouwen spreken zich uit over huwelijk, relaties en pastoraat	1
Een blikopener (1982)	1
Voorwoord	4
Waarom deze Blikopener?	6
I. Het huwelijk, verwachting en beleving nu	10
II Trouw	13
III. Sexualiteit en sexualiteitsbeleving	16
IV. Sexualiteit en geloof	19
V. Gebondenheid tegenover verbondenheid.....	22
VI. Jezelf kunnen/durven blijven	25
Bijlage I	32
Bijlage II	33
Literatuur m.b.t. relaties en sexualiteit	34
Literatuur m.b.t. theologie en pastoraat en relaties	34
Hulpadressen	35

Voorwoord

door Antoinette van Pinxteren, voorzitter van de werkgroep 'De Vrouw in Kerk en Samenleving' van de Raad van Kerken in Nederland.

Dit boekje pretendeert iets nieuws te brengen in het veld van het pastoraat.

Pastoraat is van ouds een zaak die door mannen behartigd wordt. Vanzelfsprekend kon de pastor eens en voorgoed formuleren hoe het christelijk leven behoorde geleefd te worden. Daarin werd het appèl van de Blijde Boodschap in onze kerken vaak gesneden naar de maat van de menselijke middenmaat met een neiging naar verenging om mogelijke buitensporigheden onmogelijk te maken. Op deze wijze was het kerkelijk gebeuren te overzien: richtingwijzers werden vervangen door bordjes 'verboden toegang'. Dit gaf duidelijkheid, maar het leven verschaalde daarbij.

Intussen zijn in onze kerken bewegingen van maatschappelijk veranderende visies binnengedrongen: we kijken anders naar vreemdelingen, kinderen en vrouwen, maar tegelijkertijd weten we er niet goed raad mee. Hiervoor zijn er geen vaste eensgegeven patronen. We pogen die te scheppen door de nieuwe veranderende situaties te léven, en daarbinnen de Blijde Boedschap opnieuw te laten klinken, zonder de zekerheid voorgoed alles zeker te weten en precies te kunnen zeggen hoe het moet.

We hebben behoefte aan richtingwijzers. Belangrijk is echter eerst eens te kijken naar wat er allemaal voorhanden is. Waar zijn we terecht gekomen, wat betreft het pastoraat? Welke belangen werden eigenlijk gediend en hoe heilbrengend was dat pastoraat?

In dit boekje kunt u lezen hoe het met name voor veel vrouwen gewerkt heeft. We moeten opmerken, dat deze verhalen niet de pretentie hebben een wetenschappelijk te bewijzen uitkomst te geven. Dit boekje geeft op de eerste plaats de beschrijving van een situatie. Het vraagt aan diegenen, aan wie pastoraat ter harte gaat, hetzij professioneel of vanuit een ambt, om vooral te luisteren naar wat hier gezegd wil worden. Daarnaast zal, wat hier beschreven is, punten van herkenning geven aan vele vrouwen. Het boekje wil pastores, ambtsdragers en ieder die het aangaat betrekken bij het denken hierover. Hiermee is niet meer dan een aanzet gegeven: dit boekje vraagt om een vervolg, een antwoord. Het kan niet anders dan ons aan het denken zetten, dat zóveel vrouwen juist deze ervaringen weergeven. De stem van een enkele mens kan een belangrijke boodschap inhouden. Waarom deze stemmen niet?

Dr. Philip Potter, de secretaris van de Wereldraad van Kerken, zei in zijn toespraak, tijdens een conferentie over 'de Gemeenschap van vrouwen en mannen in de kerk', die zomer 1981 in Sheffield in Engeland werd gehouden: 'Bij het lezen, en vooral bij het tussen de regels door lezen, van de rapporten, die voor deze conferentie bij elkaar gebracht zijn uit alle delen van de wereld, ben ik getroffen door de ongelooflijke pijn en worsteling, maar ook de grote liefde, geduld en de volharding van vrouwen. Wat zijn er een geweldige inzichten en wijsheid van vrouwen jarenlang ongebruikt blijven liggen!'

Dit boekje laat ons kennismaken met een voorzichtig zich aandienende nieuwe vorm van pastoraat: het pastor zijn voor elkaar. Dat betekent: de vragen, de ervaringen te laten klinken in de ruimte van elkaar, de lotgenote, degene die luisteren kan.

Zijn wij niet de hoed(st)ers van elkaars levenskansen? Zouden wij naar Gods bedoelingen toch misschien juist in dit spoor moeten gaan? En zou dit spoor dan ook geen andere blauwdruk laten zien van onze kerken?

Dan kan Gods gelaat zich meer menselijk nabij tonen in het gelaat van de ander. Dan gaan wij aarzelend verstaan wat ons werkelijk tot heil strekt. Anders gezegd: hoe we gezond worden in het geloof.

Waarom deze Blikopener?

In een zich snel veranderende wereld veranderen veel vrouwen vaak nog sneller. Dat kan vele oorzaken hebben. En de invalshoek tot die verandering zal steeds verschillend zijn. Elke vrouw heeft immers haar eigen achtergrond en een eigen leefsituatie. Feit is, dat als een vrouw zich bewust wordt van de verandering, die in haar plaats vindt, zich bewust wordt, dat ze een ondergeschikte positie inneemt in kerk en samenleving, ze dit vanuit het proces, dat zich in haar voltrokken heeft, zal uiten in woorden en daden. Zo wordt zij niet alleen voor zichzelf 'een ander', ook haar naaste omgeving merkt en ondergaat die ommekeer.

Vaak blijkt, dat de omgeving en met name de huwelijkspartner zich door die verandering bedreigd voelt.

De houding t.o.v. elkaar verandert. Beiden weten met de nieuwe omstandigheden geen raad. Er ontstaan spanningen.

Dekte men in het traditionele huwelijk tot nu toe de meest uiteenlopende ergernissen en conflicten met 'de mantel der liefde' toe, veel vrouwen zullen dit niet meer kunnen en willen. Zelfs 't uit- willen-praten kan bedreigend overkomen waardoor de partner zich afsluit.

En voor men het weet is de onderlinge verhouding zo slecht, dat het buigen of barsten wordt.

Feminisme en emancipatie

Vrouwen die dit bewustwordingsproces doormaken doen dit niet alleen. Zij praten met gelijkgerichte vrouwen. Bovendien blijken zij een bijna niet te stillen leeshonger te ontwikkelen. Die verbondenheid met andere vrouwen al dan niet gemanifesteerd in een actief meedoen in de vrouwenbeweging, brengt de omgeving er toe de woorden emancipatie en feminisme in negatieve zin te bezigen.

Het zich anders opstellen van de vrouw in haar leefsituatie en de daaruit voortspruitende conflictsituaties heten dan hun oorzaak te vinden in feminisme. De ergste vorm van emancipatie!

Ook binnenkerks wordt dit probleem herkend. Met name door vrouwen die in haar eigen gezins- of werksituatie hiermee te maken krijgen. Het risico doet zich levensgroot voor, dat het feminisme op deze manier onterecht in diskrediet dreigt te raken.

Buigen, barsten of groeien

In veel huwelijksrelaties was het tot voor kort zo, dat de vrouw bij voorbaat het hoofd boog voor de gegroeide verhouding in kerk en samenleving. De vrouw was in woord en daad achtergesteld bij de man.

De zich emanciperende vrouw van nu zal dit niet meer kunnen beamen. Zij zal allerlei scheef gegroeide verhoudingen recht willen praten en zetten. Dat stuit op weerstand in de wijde, maar ook in de nabije omgeving.

In heel veel gevallen blijkt ook, dat beide huwelijkspartners door samen te praten en elkaars positie trachten te begrijpen een serieuze poging doen door deze fase samen heen te groeien.

Is de vrouw zelf met haar partner niet in staat al pratend samen verder te emanciperen, dan eindigt een huwelijk vaak, té vaak in barsten.

Hulp

Als het zo ver gekomen is moet er noodgedwongen ook met anderen gepraat worden. Eindelijk komt men er toe voor zichzelf en voor anderen het probleem onder woorden te brengen. Maar eer het zo ver is, blijkt de kloof tussen de partners vaak al zo groot te zijn, dat er van bruggen slaan geen sprake meer is.

Hoe komt het toch, dat de omgeving er niets van gemerkt heeft, dat er zich een menselijke ramp aan het voltrekken was? En als men het wél dóór had, waarom werd er geen helpende hand uitgestoken?

Mensen, die in een dergelijke conflictsituatie terecht gekomen zijn, blijken in de praktijk meestal geen hulp te kunnen of willen vinden.

Te lang wil men naar buiten toe de schijn op houden, dat alles goed is. In het geval, dat de vrouw in een veranderingsproces is geraakt blijkt, dat haar beweegredenen en gevoelens niet worden opgepakt, niet ernstig worden genomen als zij aan de praat raakt.

Hoe is de werkgroep ontstaan?

Sinds 1977 worden op 'Kerk en Wereld', het vormingscentrum van de Hervormde Kerk allerlei cursussen georganiseerd voor vrouwen, die op haar manier en vanuit haar leefsituatie met geloof en samenleving bezig willen zijn. Op één van deze weekends kwamen enkele vrouwen met verhalen, waarin de bovengenoemde knelsituaties zich voordeden, of waarbij ze zelf betrokken waren. Wat hen vooral bezig hield was: welke rol speelt de kerk in deze moeilijkheden?

Waar blijft de kerk?

Al pratend en ervaringen uitwisselend kwam men tot de slotsom, dat de kerk in deze knelsituaties in feite geen rol speelt. Het pastoraat bleek afwezig. En in de gevallen waarin pastoraat was gepleegd, d.w.z. als een pastor of ouderling te hulp was geroepen, voelde de vrouw zich betutteld en terecht gewezen. Er werd géén begrip getoond voor een vrouw, die in haar ontplooiing anders in haar leefsituatie komt te staan. Een terugduwen in de oude rol werd vaak als enige oplossing gezien.

Ook de kerk bleek naar het oordeel van deze vrouwen geen antwoord te hebben op de veranderende positie van de zich emanciperende vrouw in haar relaties.

Nieuw pastoraat

Hoe kunnen vrouwen geholpen worden, die in zulke knelsituaties zijn terecht gekomen? Hoe kan hulp geboden worden aan partners vóórdat de relatie definitief stuk is.

Bovendien, het feminisme mag niet de spijker worden waaraan al dergelijke problemen worden opgehangen. Immers, *niet het feminisme maar de nog altijd afhankelijke positie van de vrouw t.o.v. de man* is de oorzaak van alle kwaad.

Enkele vrouwen hebben vanuit 'Kerk en Wereld' zich deze zaak aangetrokken en zijn samen met een aantal andere vrouwen op verzoek van de werkgroep 'De vrouw in Kerk en Samenleving' van de Raad van Kerken in Nederland op zoek gegaan naar een nieuw pastoraat, dit werd de sub-werkgroep huwelijkspastoraat.

Wie zijn zij?

De werkgroep bestaat uit tien vrouwen. Negen ervan zijn getrouwd, één is gescheiden. De meesten hebben kinderen in diverse leeftijden. Van huis uit zijn ze rooms-katholiek, gereformeerd óf hervormd. De één wat méér, de één wat minder actief bij de kerk betrokken. Dat wil echter niet zeggen, dat hun geloof daaraan afgemeten mag worden. Allen hebben deze vrouwen, die in leeftijd variëren tussen de 25 en 55 jaar, een kerkelijk huwelijk gesloten.

Wat willen zij?

Vanuit de ervaring, dat er moeilijkheden ontstaan in huwelijks- en gezinssituaties door veranderingen, in dit geval bij vrouwen, wil deze werkgroep binnen kerk en theologie proberen hiervoor aandacht te krijgen. Zij wil helpen bevorderen, dat vanuit de kerken een pastorale zorg t.a.v. relatieproblemen ontstaat, waarbij men oog krijgt voor de emancipatie van mensen.

Hoe hebben ze gewerkt

Aan het schrijven van deze ‘blikopener’ is een voorbereidingsperiode van *anderhalf jaar* voorafgegaan.

Een tijd waarin de betrokken vrouwen onderling heel intensief hun persoonlijke ervaringen hebben uitgewisseld. De veranderingen, die zij in de loop van hun leven bij zichzelf hebben bespeurd t.a.v. het mens-zijn, het huwelijk, het vrouw-zijn, trouw, gezin en sexualiteit.

In deze gesprekken werd heel duidelijk, dat door de uitwisseling van ervaringen en gevoelens, men elkaar verder hielp. Met name de vrouwen, die in die periode zelf in een crisissituatie leefden hebben heel sterk de hulp van het héél persoonlijke gesprek ervaren als een manier om verder te komen.

Ook al ontmoetten zij elkaar soms maanden niet, de wetenschap dat er mensen waren, die wéét hadden van je probleem bleek een stimulans om te werken aan de eigen probleemsituaties.

Enquête

Al werkend aan de eigen situatie kwamen deze vrouwen tot de ontdekking, dat zij erg bevoorrecht waren door de mogelijkheid van dit pastoraat-aan-elkaar. Het risico was wel groot, dat zij bij de benadering van deze zaken te veel van eigen en eikaars ervaringen zouden uitgaan.

Daarom besloten zij aan de hand van een ‘levensverhaal’, dat elke vrouw over zichzelf had geschreven een probleemstellingen en vragenlijst te maken. Daarmee wilden zij met name gehuwde vrouwen benaderen van wie zij vermoedden dat zij in hun leven bezig waren met de vragen waaraan zij aandacht wilden besteden. Hiermee hoopten zij eigen ervaringen te toetsen en hun gezicht te verbreden.

Elke vrouw heeft in haar eigen omgeving een aantal enquêtes uitgedeeld. De formulieren konden zonder vermelding van naam en adres aan een centraal adres van de werkgroep worden opgestuurd. Hiermee wilden zij bevorderen, dat de medewerksters zich zo open mogelijk zouden kunnen uiten zonder het gevaar te lopen ‘herkend’ te worden. Wél was gevraagd op te schrijven welke kerkelijke achtergrond, opleiding, welke relatievorm en of zij kinderen hadden, welke leeftijd en kerkelijke richting.

Hoe ervaren?

Hoewel de vrouwen van de werkgroep gehoopt hadden, dat zij over nog meer materiaal hadden kunnen beschikken, is een opbrengst van 85 zéér uitvoerig ingevulde formulieren een goed uitgangspunt. Tweehonderd enquêtes werden uitgereikt. Uit persoonlijke reacties is gebleken, dat alleen al het lézen van de vragenformulieren en het geconfronteerd worden met deze problematiek bij veel vrouwen hevige emoties heeft veroorzaakt. ‘Wij hebben er ‘s nachts niet van kunnen slapen’ was een herhaaldelijk terugkerende bekentenis.

Aangenomen mag worden, dat om deze emotionele reacties meer dan de helft van de vragenlijsten niet zijn ingevuld.

De wel teruggestuurde enquêtes getuigen van een zeer doordachte en verantwoorde benadering van de ter discussie gestelde punten. Het doorlezen van al deze ‘levensverhalen’ want het is niet gebleven bij een strak invullen van de vragen, heeft op haar beurt veel gevoelens opgeroepen bij de vrouwen van de werkgroep. Ook naar aanleiding van dit deel van het werkproces is erg veel gesproken en méébeleefd. Daarbij werden zij zich heel bewust van de noodzaak van een nieuwe vorm van pastoraat.

Uit al deze antwoorden bleek een pijnlijk gemis aan werkelijke ontmoeting. Niemand voelt zich in een gespannen of met een verbroken relatie gelukkig, ook al denken velen vaak, dat het ‘geëmancipeerde vrouwen’ niet meer raakt.

Uitgangspunt

Omdat het uitgangspunt van heel het onderzoek was: ‘wat doet ‘de kerk’ in relatieconflicten en waarom komen mensen niet eerder met hun problemen voor de dag, waarom ontbreekt dit vertrouwen en de openhartigheid’, zijn de meeste vragen tegen deze achtergrond gesteld. Zeker als men bedenkt, dat de kerk bij heel belangrijke momenten in het leven: geboorte, doop, communie, belijdenis, huwelijk en dood, zo’n grote rol speelt.

Raakt die rol van de kerk alleen maar de buitenkant van ons leven of heeft ze werkelijk iets te zeggen ‘in goede en kwade dagen’? En tenslotte: willen vrouwen, dat de kerk een rol in haar leven speelt? En zo ja, hoe zou die kerk er dan moeten uitzien?

Om zoveel mogelijk de gedachtengang en de vraagstelling van de werkgroep tot uiting te laten komen, wordt elk onderdeel van de enquête hier herhaald, te weten de inleiding, de stelling en de vragen. Globaal zal worden ingegaan op de beantwoording door de ondervraagden. Hier en daar zullen opvallende dingen en opmerkingen en uitspraken worden aangehaald. Dit om de materie zo dicht mogelijk bij de lezer te brengen.

I. Het huwelijk, verwachting en beleving nu

De meesten van ons waren het huwelijk ingestapt met eenzijdige romantische verwachtingen over het huwelijk als twee-eenheid. Door zelf te zijn veranderd, o.a. door emancipatie, waren deze verwachtingen veranderd.

We zien ons huwelijk nu meer als een relatie tussen twee eenheden. Je helpt elkaar om je eigenheid te realiseren.

We zien ons huwelijk juist niet meer als een twee- eenheid, waarin de partners met elkaar versmolten raken. Het huwelijk willen we niet te exclusief maken. We realiseren ons, dat het niet mogelijk is, dat de partner in al onze behoeften kan voorzien. Daarvoor hebben we ook andere mensen nodig. Zo voelen andere vrouwen of mannen je soms veel beter aan dan je eigen man.

Stelling

mensen veranderen. Dit betekent dat de relatie tussen partners verandert. Hiermee moeten we leren omgaan.

Vragen

1. kun je je vinden in onze opvatting over de relatie. tussen man en vrouw?
2. wat zijn je eigen ervaringen met huwelijk, veranderingen bij jezelf, je partner, en het leren omgaan daarmee?
3. vind je dat het pastoraat meer aandacht moet hebben voor veranderingen in relaties?
4. wat verwacht je van de kerk op het gebied van pastoraat bij relatie- en gezinsproblemen?
5. hoe zijn je eigen ervaringen met pastoraat?

In dit verband nog het volgende

6. één van ons merkt vaak in voorbereidingsgesprekken voor het huwelijk met a.s. echtparen, dat over veel wezenlijke dingen samen niet gepraat wordt. Je laat de mensen dan maar aan hun lot over. Kan of moet het pastoraat hier niet wat mee doen? Bijvoorbeeld in gesprekken ter voorbereiding op een huwelijk?

In de stelling kan 90% van de gevraagden zich zonder meer vinden. Drie willen nog meer benadrukt zien, dat de één niet in de ander mag opgaan of in diens schaduw mag staan en dat elk van de partners de eigen persoonlijkheid moet behouden.

Twee zeggen: als we naar ons verstand oordelen staan we achter de stelling, maar gevoelsmatig ligt het toch wat moeilijker. Slechts één vrouw kiest voor de onvoorwaardelijke verbondenheid als twee-éénheid.

‘Als ik terug zie weet ik niet waar we de moed vandaan haalden, maar nu ben ik blij, dat we de moed hadden’. Een uitspraak van een ruim 60 jarige vrouw over ‘veranderingen’, die typerend is voor de manier waarop de meeste vrouwen in welke leeftijd dan ook, het huwelijk zijn ingegaan. Hoewel slechts 6 vrouwen ronduit toegaven met romantische verwachtingen in de huwelijksboot te zijn gestapt, geven bijna allen toe er geen flauw benul van te hebben gehad wat er te verwachten was.

Twee 50+ vrouwen zeggen door een zesjarige verlovingstijd de gelegenheid te hebben gehad zich bewust te worden met wie en met welke bedoelingen ze gingen trouwen. Eén vrouw zegt na een dertigjarige huwelijkservaring, dat ze van het huwelijk bewust iets anders heeft willen maken dan haar ouders en de mensen om haar heen. Daardoor is ze niet voor onverwachte teleurstellingen komen te staan.

46 jarige

Hoewel ik twee-eenheid verwachtte verzette ik me er ook tegen. Wilde een stuk eigen leven leiden. Mijn man belette me dat niet, maar zelf kreeg ik toch veel schuldgevoelens omdat ik in mezelf dat beeld had van de vrouw en moeder, die thuis blijft en beschikbaar is. Erg belangrijk is geweest het moment, dat bij hem een verandering doorbrak naar meer contact met eigen gevoelsleven. We beleven onze relatie niet als elkaar bezitten, maar willen dat de ander zichzelf kan worden ook als daarmee eens andere relaties of contacten gemoeid zijn’.

Mannen hebben het er moeilijk mee, dat een vrouw als ze zicht zelf ontdekt wil méébeslissen en -praten. Ze heeft te veel ingeleverd, wordt zelfbewuster, wil waar maken wat ze in zichzelf heeft ontdekt, vaak via (vrijwilligers)werk.

Dat wéten: ik kan iets, geeft een niet te stuiten aandrift om door te gaan.

50-jarige

‘Het veranderingsproces is m.i. voor de man moeilijker dan voor de vrouw. De vrouw heeft meestal meer tijd en behoefte om met innerlijke processen bezig te zijn, de man gebruikt vaak zijn werk als excuus om het van zich af te schuiven. Hij voelt vaak het zelfstandiger worden van de vrouw als een bedreiging i.p.v. het samen verder willen groeien. Vrouwen praten er meer over met elkaar dan mannen en kunnen op die manier elkaar ermee helpen. Vrouwen moeten beseffen, dat ze hun man ermee moeten helpen, er met elkaar over moeten praten over hun innerlijke processen en groei, dat het niet tégen de man gericht is’.

3

‘Ik liet mijn man heel duidelijk merken wat ik nodig had, maar daar was geen ruimte voor. Als je als vrouw op den duur geleerd hebt met je gevoelens om te gaan en je moet naast een partner leven, die geen gevoel daarvoor op kan brengen, ontstaat er een enorm brok eenzaamheid. Daarom ben ik sinds kort gescheiden.

Opmerkelijk is, dat zoveel vrouwen met vaak middelbare en hogere of universitaire opleiding zo’n laag zelfbeeld hebben en zonder meer hun vaak goede baan of studie opgeven om de man in het huwelijk te volgen, maar de vanzelfsprekendheid daarvan blijkt bij de jongere vrouwen minder. Veel vrouwen hebben moeten vaststellen, dat zij veranderingen vaak alleen opmerken bij zichzelf en in de relatie of zoals iemand zegt: ‘veranderingen gaan langzaam en nooit gelijk op’ (30+). Er moet veel uitgelegd worden aan de partner en daartoe ontbreekt de lust wel eens. Temeer omdat de klacht nogal eens luidt, dat er in de gevoelssfeer absoluut niets uitgewisseld kan worden. Dat geeft verwijdering. Veranderingen in de relatie vinden ook onvoorzien plaats als er kinderen komen. Vrouwen voelen zich dan plots beperkt in hun vrijheid, moeten vaak werk opgeven, voelen zich door hun man in de steek gelaten met een hoeveelheid ‘vuile was en altijd aandacht vragende kinderen’. Jongere vrouwen ervaren een parttime baan samen met de partner, zodat werk en opvoeding gelijk verdeeld zijn, als een mogelijkheid de relatie te verbeteren (20 en 30+). Dat veranderingen in het huwelijk en bij de partners zelfs vaak door schade en schande en veel strijd ontdekt zijn moeten bijna alle vrouwen toegeven. Tien procent van hen zegt, dat hierbij ook andere sexuele relaties een rol speelden. Niet als oorzaak, maar de veranderingen bij of de teleurstelling in de partner, deed hen voor een andere relatie kiezen. Dat leidde niet tot scheiding, maar eerder juist tot praten en toenadering, waardoor het huwelijk in de meeste gevallen een verdieping

kreeg. Ook andere moeilijkheden zoals in het werk, ziekte e.d. leiden tot een betere relatie als men elkaar steunt en praat.

27 jarige

Deels door mijn bemoeienissen met het vrouwenkaffee, deels door een moeilijke ervaring van mijn man kwam ons huwelijk volkomen ondersteboven te liggen. Voorheen was hij de persoon waar alles om draaide. Er werd wel gepraat, maar ik dacht vaak hij weet het veel beter. Door de veranderingen wilde, maar moest ik ook zelf beslissingen nemen. Vanaf die tijd werd er werkelijk gepraat. Mijn man heeft het er moeilijk mee. Beslissingen gaan nu niet altijd, zoals hij het wil. Wij vinden allebei, dat onze relatie dieper is geworden.

Vrouwen tussen de 40 en ruim 50 jaar lijken in deze tijd de grootste veranderingen te ondergaan. Zijn ze nog met traditionele ideeën over het huwelijk bezielde geweest als: naast de man staan, volgzzaam zijn, hij de kost verdienen, ik kinderen krijgen en opvoeden, nu ontdekken ze, dat ze zelf iemand zijn. Ze willen het afgeleide bestaan via man en de kinderen, die langzamerhand het huis verlaten, niet meer voortzetten. Ze zien nog een lang stuk leven voor zich met véél mogelijkheden. Ze voelen zich sterk. Vinden het de moeite waard te vechten voor hun eigenheid. Ze gaan het gevecht aan met hun eigen soms als ‘verknoeid’ gevoeld leven. Dat veroorzaakt nogal eens chaos. De resultaten zijn heel verschillend en het gaat met grote schuldgevoelens gepaard.

Velen ontdekken: ik leef nu pas.

Ook omdat de veranderingen in kerk en samenleving van de laatste 15 jaar hen aan het denken hebben gezet. Trouwens vrouwen geven toe: wij hebben door ons werk binnenshuis veel meer tijd om na te denken dan de man, die zich in het arbeidsproces voortdurend waar moet maken.

Wat door alle antwoorden heen speelt is: als je maar aan de praat kunt komen samen over wat je bezighoudt dan is het bijna altijd te redden. En als je elkaar in je eigenheid maar de ruimte geeft. Tien van de ondervraagde vrouwen leven gescheiden of trouwden weer. Eén van deze vrouwen heeft het er ook in haar tweede huwelijk moeilijk mee, dat haar man verandert, maar een ander heeft ervaren: door de claim die je op je partner legt, raak je hem kwijt. Daartegenover hadden andere vrouwen het er moeilijk mee het huwelijk voort te zetten omdat hun man te autoritair was of zich te uitdrukkelijk als hoofd van het gezin opstelde en voor de vrouw bepaalde wat goed voor haar en het gezin was.

Wat de verwachtingen en ervaringen t.a.v. het pastoraat betreft, komen deze punten in de eindconclusie terug

II Trouw

We spraken daarna over trouw in relaties.

De traditionele huwelijksrouw spreekt ons niet meer aan. Hiermee bedoelen we de opvatting: trouw aan elkaar tot in de eeuwigheid, los van situaties, personen, veranderingen.

In deze opvattingen wordt van de vrouw vaak volledige beschikbaarheid verlangd.

Wij vinden, dat dit niet kan. Je kunt elkaar geen liefde en trouw garanderen. Je kunt elkaar wèl beloven, dat je er hard voor wilt werken.

We herkenden ons in de opmerking van één van ons, dat je eigenlijk ontrouw bent, als je – gezeten in het huwelijksbootje – je maar laat meevoeren. Dat betekent: je leeft samen zonder werkelijke aandacht voor elkaar. We hebben ook gesproken over seksuele trouw. Dit is een onderdeel van trouw aan elkaar, en moet gezien worden in het licht van wat we hierboven over trouw geschreven hebben.

Stelling

trouw betekent eerlijk zijn voor elkaar, bij elkaar alles kwijt kunnen, ook de minder leuke gevoelens, gedachten en ervaringen.

Het betekent open blijven staan voor elkaars groei. Veranderingen niet onmiddellijk als bedreiging ervaren.

Vragen

1. wat betekent trouw voor jou?
2. is je opvatting over trouw veranderd in de loop » van de jaren?
Zo ja, in welk opzicht?

De stelling is opgetekend na lange gesprekken tussen de leden van de werkgroep. De meesten hebben negatieve herinneringen aan huwelijksformulieren.

Trouw is een begrip, blijkt dan, dat onvoldoende doordacht en doorgepraat is. Hoe vul je dat woord in?

Ontdekt werd, dat bij een huwelijksluiting het begrip als het ware van buitenaf is gevuld; door de kerk, de burgerlijke stand. Uit de beantwoording van de vragen blijkt, dat de meeste vrouwen al levend met hun partner het woord anders zijn gaan invullen; dat het voor hen een andere waarde heeft gekregen.

Dat de meeste vrouwen het eens kunnen zijn met de stelling, die hier genoemd wordt is het gevolg van ‘door schade en schande wijs geworden’ zijn. Evenals velen erkennen, dat trouw-zijn geen vanzelfsprekendheid is, maar dat je er samen keihard aan moet werken. ‘Stilstand is achteruitgang’ zegt een vrouw.

Vooraf het open staan voor elkaar, het elkaar de kans geven om zich te ontplooien wordt als belangrijk gezien.

29 jarige

‘Trouw betekent voor mij elkaar accepteren voor zover mogelijk. Wanneer dat niet kan op bepaalde punten: eerlijk samen gedachten uitwisselen en zo proberen elkaar nader te komen. In elk geval proberen elkaar in eigen waarde te laten, dat kan best moeilijk zijn, heb ik ervaren. Ik zie mijn eigen waarde soms niet zo zitten’.

Wat veel jonge en oudere vrouwen gemeen hebben is de wetenschap of de ontdekking, dat trouw-aan-jezelf minstens zo belangrijk is als trouw aan de partner. Velen hebben het er moeilijk mee zichzelf te leren accepteren, zelfbewust te leven. Pas als jezelf iemand bent kun je trouw zijn aan de ander. Het bewust leven en verantwoordelijk zijn voor je daden. Een gescheiden vrouw (30+) schrijft: ‘trouw is mezelf niet verraden t.b.v. de ander, gehoorzaamheid aan mijn opdracht de wereld bewoonbaar te maken. Als je partner je van die dienst afhoudt ben je ontrouw en gaat de opdracht vóór de trouw aan de partner’. Opvallend is, dat slechts één uitdrukkelijk zegt: ‘om de kinderen zijn we trouw aan elkaar’.

Hoewel ‘er hard aan werken’ een uitgangspunt voor velen is, met daarachter de mogelijkheid, dat het niet lukt, zeggen drie vrouwen nadrukkelijk, dat je trouw en liefde voor de partner wél moet garanderen.

Jongere vrouwen zeggen toch meer rekening gehouden te hebben bij de aanvang van het huwelijk, dat het stuk zou kunnen lopen, dat je niet koste wat kost bij elkaar moet blijven.

38 jarige

‘Wij hebben vanaf het begin van ons huwelijk tegen elkaar gezegd, dat we niet zeker wisten of we nooit een ander zouden kunnen liefhebben. Misschien ook wel daardoor is er voor beiden nog geen ander geweest. Maar zeg nooit, dat het nooit kan gebeuren.

Evengoed kun je elkaar trouw blijven door het dan samen te bespreken’.

Een 60+ vrouw zegt: trouw tot in het absolute is onmenselijk en onwaardig. Trouw kan niet opgelegd zijn.

Dat doen anderen antwoorden, dat trouw voor hen juist een begrip is voor vrijheid. Je kunt een ander niet verplichten je lief te hebben. Het is een vrije keus. De ander is geen persoonlijk bezit. Trouw zijn aan-de-ene-man en sexuele trouw blijkt bij het begin van een huwelijk nogal eens hetzelfde te zijn. Niet met een ander naar bed gaan. Maar ook dat is een punt wat in de loop van de huwelijksjaren door ondervinding veranderen kan. Waarbij wél als voorwaarde gesteld wordt: uitpraten met elkaar.

Twee zeggen: sexuele contacten met anderen zien we als een uitbreiding van de mogelijkheden van elkaar, het verrijkt onze relatie.

een 50 jarige

‘Toen we 13 jaar getrouwd waren heb ik een korte relatie gehad met een andere man. Toen ging ik inzien, dat trouw aan jezelf voorgaat boven trouw aan de partner, sterker nog, dat de trouw aan jezelf de basis is voor trouw aan de ander, die positieve trouw komt van binnen uit en komt voort uit het bewuste besef wat de relatie voor jezelf en de ander betekent. ‘Negatieve’ trouw heeft naar mijn gevoel vaak te maken met bezitsdrang en macht over de ander.

Wat de stelling betreft zou ik dus willen zeggen: trouw betekent eerlijk zijn in de eerste plaats tegenover jezelf. Hoe eerlijk je kunt zijn ‘of durft zijn tegenover de ander hangt vaak af van diens reacties. Als je partner veranderingen bij jou wel als bedreigend ervaart, wat moet je dan? Ben ik dan ontrouw of is hij dat?’

Een weduwe, die al 20 jaar alleen leeft denkt, dat ze zichzelf als ontrouw zou zien als ze een ander huwelijk zou sluiten. Opvallend in enkele verhalen is, dat bij de mogelijkheid

van ontrouw aan de man gedacht wordt. Deze vrouwen (60+) zeggen dat zij het hun echtgenoot als het zou gebeuren wel zullen kunnen vergeven.

Echtscheidingen in de omgeving zijn nogal eens een stimulans om kritischer tegen het eigen huwelijk en de inhoud van het begrip trouw aan te kijken.

‘We zijn elkaars therapeut geworden in deze wegwerpmaatschappij. Ik vind het de moeite waard het goede in mijn partner te leren ontdekken’, (50+).

Trouw is niet statisch, integendeel het is een actief begrip, hebben veel vrouwen met vallen en opstaan ontdekt, waarin veel energie gestoken moet worden. Het is geen gevangenis, waarin waarde en respect voor de ander een grote rol moeten spelen. Een woord, dat bijna dagelijks keuzes vraagt en steeds opnieuw ingevuld moet worden.

En tenslotte een algemene opmerking over trouw: een 46 jarige

‘Ik voel nu, dat trouw in het huwelijk gebaseerd was op de bijbelse uitspraak: want wie een ander dan zijn eigen vrouw aanziet om haar te begeren heeft reeds overspel met haar gehad. ...’ en overspel was zonde, dus ... Langzamerhand – en dat proces is nog in volle gang – ben ik van mening, dat ‘mijn man’ andere relaties moet kunnen hebben omdat ik hem niet kan geven waaraan hij kennelijk behoefte heeft, maar dat geldt voor mij ook. Als we er zo over denken is het hek dan van de dam en is er op deze manier geen huwelijk en gezinsleven meer mogelijk? Van waar komt eigenlijk de oorsprong van het huwelijk zoals wij het kennen? Is het huwelijk van ons bijbels of is dat een patriarchale eenzijdige instelling om de maatschappij in goede banen te leiden?’

III. Sexualiteit en sexualiteitsbeleving

We vonden het moeilijk om hierover te praten en te schrijven. De oudere vrouwen onder ons vertelden hoe zij het vroeger beleefden en hoe het nu is. Voor hen betekende trouwen: van niets mogen vóór het huwelijk tot alles moeten in het huwelijk, met een voortdurende angst voor zwangerschap.

Dit betekende een moeizame ontwikkeling van het eigen sexuele gevoelsleven. Deze vrouwen vertelden, dat ze daar nu nog steeds mee worstelen.

De jongere vrouwen kenden minder de angst voor zwangerschappen door de bekendheid met en het gebruik van voorbehoedmiddelen. Zij hebben iets makkelijker hun eigen sexualiteit kunnen ontwikkelen.

We kwamen tot de konklusie, dat sexualiteit voor ons méér betekent dan geslachtsgemeenschap. Het is alles wat te maken heeft met het uiten van gevoelens voor anderen, het elkaar aanraken, strelen, knuffelen, liefkozen.

Tegelijkertijd was onze ervaring, dat het toch nog vaak heel moeilijk is om er voor uit te komen wat je voelt en wil en fijn vindt.

Stelling

we vinden, dat ieder mens op eigen wijze uitdrukking mag leren geven aan haar/ zijn sexualiteit en aan het ontwikkelen van haar/ zijn eigen sexuele gevoelsleven.

Vragen

1. herken je jezelf in onze ervaringen op het gebied van sexualiteit vóór en in het huwelijk?
2. ben je zelf veranderd in dit opzicht?
3. als je kinderen hebt, praat je dan wel met ze over de rol van sexualiteit in een mensenbestaan?

Angstcomplex, zondig, valse schaamte, schuldgevoel, preutse trut, het zijn woorden, die regelmatig terugkomen als vrouwen het in de vragenbeantwoording hebben over de beleving van hun sexualiteit. En ook nu blijkt er weinig verschil te zijn tussen de jongste en de oudste vrouwen. Twintigplussers en zestigplussers zeggen opgevoed te zijn bij de gedachte hen voorgehouden door hun ouders, dat sex vies is en waaraan ze tijdens het huwelijk erg hebben moeten wennen met alle nare gevolgen voor hunzelf en hun partner. De frustraties en het schuldgevoel, meestentijds veroorzaakt door het 'niet mógen' voor het huwelijk en toch 'doen' zijn daar niet vreemd aan. 15% zegt, dat de sexuele beleving een heel leerproces is geweest.

een 35 jarige

'Seksualiteit was vroeger voor mij eigenlijk iets zondigs, in het huwelijk zou het dan plotseling iets heiligs zijn. Deze indoktrinatie ben ik nooit goed te boven gekomen'.

Een 59 jarige vrouw geeft zelfs toe, dat ze er 30 jaar over heeft gedaan voor ze er echt van kon genieten. Bijna de helft van de vrouwen geeft ronduit toe, dat ze zich herkennen in de toelichting van de werkgroep over de moeizame sexuele ontwikkeling, met daarbij de meest verbijsterende en verdrietige onthullingen.

Slechts twee jonge vrouwen zeggen zich te herkennen in de motivatie van de jongeren in de werkgroep. Hoe dan ook, over de hele linie zijn er problemen van allerlei aard.

Twee vrouwen, die in leeftijd erg uit elkaar liggen voelen zich heel vrij in de sex en genieten er volop van.

Heeft de partner het juiste begrip dan kan deze een enorme hulp zijn om over de 'aanloopmoeilijkheden' heen te komen, maar er zijn ook vrouwen, die pas via een sexuele relatie buiten het huwelijk tot de ontdekking komen hoe fijn sex kan zijn. Ook het zich onttrekken aan de ouderlijke controle kan een bevrijding betekenen zoals kamerbewoners en samenwonenden vertellen. En hoe groot is de nood als je tijdens je huwelijk ontdekt dat je lesbisch bent. En wat dan?

een 46 jarige

'Ja, ik herken mezelf in de sexualiteitsbeleving zoals jullie die geformuleerd hebben, maar ik ben ervan overtuigd, dat dat binnen een huwelijksrelatie niet kan. Als er binnen het huwelijk niet een gezamenlijke sexualiteitsbeleving is, is het dagelijks omgaan met elkaar ook moeilijk, zo niet onmogelijk. Je kan niet bij de één dit halen en brengen en bij de ander dat halen en geven. Er kan dan kameraadschap ontstaan of blijven maar is dat eerlijk tegenover elkaar en de ander?

Sinds een paar jaar heb ik mezelf de ruimte gegeven mijn gevoelens voor anderen te uiten in tederheid. Dat kon en kan ik nu nog alleen tegenover vrouwen. Mijn opvoeding zei me onmiddellijk, dat ik dan lesbisch was. Ikzelf wil en kan geen standaardmens zijn, die in een hokje geplaatst wordt. Binnen mijn huwelijk is dit bespreekbaar, maar het heeft geen verbetering van de sexualiteit tussen mijn man en mij gebracht'.

Waarom moeten wij de last van de pil en de sterilisatie dragen? Het is meerdere malen reden voor wrok jegens de man.

een 43 jarige

'Ik denk, dat de vrouw altijd de klos is als het gaat om voorbehoedmiddelen. Ik denk, dat alle voorbehoedmiddelen tot doel hebben, dat de vrouw beschikbaar is als de man behoefte heeft aan gemeenschap. Daardoor komen de behoeften van vrouwen m.i. op de achtergrond. Daardoor blijft de nadruk liggen op de geslachtsdaad en komen de andere aspecten van de sexualiteit te weinig tot hun recht'.

Vooraf voor de vrouwen, die nu boven de 40 zijn, is er sexueel gezien een andere tijd aangebroken sinds ze voorbehoedmiddelen leerden te gebruiken. Toch nog een moeizaam hoofdstuk. Sexualiteit is méér dan geslachtsgemeenschap, het is alles wat te maken heeft met het uiten van gevoelens etc. (zie boven); een schot in de roos, want het lijkt een algemeen vrouwelijke beleving te zijn. Het kan heel wat 'niet gelukke' orgasmes goed maken. Maar ook dat hoeft niet aan de eigen partner gebonden te zijn. Gevoelens voor een ander op een lichamelijke manier te uiten zonder dat er sprake is van ontrouw aan de partner (waar ligt de grens, vraagt iemand zich af) is een vaker voorkomende wens. Dat lijkt toch nog moeilijk te realiseren omdat er schroom bestaat en angst hoe deze ander het zal ervaren.

Samen praten met de partner kan heel wat narigheid uit de weg ruimen is hier kennelijk eveneens een remedie. Maar zeggen wat je fijn vindt en je gevoelens voor de ander uiten is en blijft iets griezeligs (brrrr ...) 'Je eigen lijf mooi vinden, pas dan kun je vrij zijn in je 'liefdesbeleving'. Hoe velen hebben dat ondervonden? Toch wordt het uit de antwoorden duidelijk, dat sexuele misère een reden kan zijn om alles muurvast te laten lopen. 'We

praten er maar niet meer over. We hebben het nu over kernwapens, ontwikkelingshulp en de samenleving' verzucht een vrouw. Tenslotte adviseert een 40+ vrouw, dat het een voorwaarde is om elkaar ook op sexueel gebied goed te leren kennen voordat je met elkaar trouwt.

een 51 jarige

'Lief-zijn-voor-jezelf, zoals het tegenwoordig heet, is een voorwaarde om in een relatie te weten wat je fijn vindt. Daarom mis ik in jullie vraag het element van de zelfbevrediging; het alleen-beleven van je eigen sexuele gevoelens. Ik ben er al vroeg mee begonnen. Durfde er nooit met iemand over te praten, moest het steeds maar biechten, omdat het zonde was. Ik was al over de 30 toen ik me pas van dat zondebesef heb kunnen bevrijden'.

Er moet hoop zijn voor de volgende generatie. De jongste vrouwen zeggen in elk geval allemaal, dat ze van plan zijn hun kinderen voor te lichten. Vrouwen, die zelf dat moeilijke leerproces achter de rug hebben vinden het nog een moeilijke zaak, omdat ze er zelf nooit over hebben leren praten, maar niemand zegt het nooit te doen.

Er wordt wel verwacht, dat de kinderen zelf vragen of moeders haken ergens op in als de gelegenheid zich voordoet. Ruim 15% praat er heel openlijk en vrij over. Sommigen doen bewuste pogingen het lichamelijke in de opvoeding te integreren en een enkele vrijt met de kinderen erbij, om hen het fijne en 'gewone' ervan mee te geven.

een 30 jarige

'Ik zal met mijn kinderen spreken als ze hierom vragen of er aan toe lijken te zijn. Voorlichting op lagere en kleuterschool vind ik niet nodig. Ik kan het alleen wel af. Ik griezelt wat van de 'sex-moet' mentaliteit onder jongeren en ouderen. Het is een vorm van puur materialistisch gebruik maken van sexuele vermogens en gevoelens. Ik vind het jammer, dat de pure schaamtegevoelens weggepraat worden. Maar misschien was dit voor een poosje wel nodig'.

We praten er wel over, maar met veel schroom en 'hebben we het wel genoeg gedaan' vragen vooral een aantal oudere vrouwen zich af. 'Wat weten wij vrouwen van mannen af', ja, en hoe zou het omgekeerd zijn?

een 63 jarige

'Maar nu pas ontdek ik, dat alle 'sex' mag en dat het fijn is en dat een mens niet kan leven zonder sex en dat het erbij hoort net als slapen en eten. En dat we er daarom dus ook met onze kinderen over praten en zij ook 'alles mogen weten, veel meer 'weten' dan ik. Goed hoor!'

een 53 jarige

'Met de kinderen heb ik met blozende wangen over de 'liefde' gepraat, zelf hebben ze me veel verteld en openhartig om voorbehoedmiddelen gevraagd. De jongste was toen 15! Beiden hebben ze me verteld toen ze de eerste keer met een meisje naar bed gingen en hoe het was. Dat gaf me wel voldoening'.

En tenslotte zegt een gescheiden vrouw: 'Ook al is de sex goed, maar de rest is slecht, dan gaat een huwelijk verkeerd'.

IV. Sexualiteit en geloof

Voor velen is sexualiteit en het krijgen van kinderen sterk gekoppeld geweest aan een worsteling met het geloof. Met elkaar gemeenschap hebben, zwanger worden en kinderen krijgen hoorden bij elkaar. Het was geen keuze, maar kwam uit Gods Vaderhand over je. Zoals gezondheid, ziekte, rijkdom en armoede (zoals dat in de Heidelbergse Catechismus wordt geleerd).

Stelling

- a. Het krijgen van kinderen wordt niet meer als een huwelijksplicht gezien, maar als een vrije keuze.
- b. Dit heeft een positieve en bevrijdende beleving van relaties en sexualiteit tot gevolg.

Vragen

1. ben je het eens met deze stelling?
2. in hoeverre heeft de keuze voor wel of geen kinderen met je geloof te maken gehad?
3. wat zijn je ervaringen met de kerk op het gebied van sexualiteit en kinderen krijgen?

Met de stelling zijn 65 van de ondervraagde vrouwen het volmondig eens. Of ze het allemaal in het leven ook zo ervaren hebben is tegen de achtergrond van de resterende informatie nauwelijks te geloven, want ‘je kunt je eigen opvoeding zo maar niet wegcijferen’.

Vooral Protestantse vrouwen hebben dat kinderen krijgen niet als een ‘plicht’ gezien, wel als een Godsgeschenk en een zegen. Kinderen vervulden hen ook met gevoelens van dankbaarheid. En hoewel de eigen keus door voorbehoedmiddelen een grotere plaats heeft gekregen, zeggen naast de oudere vrouwen ook jongeren nog ‘het hoort bij het huwelijk’.

Enkele vrouwen leveren als kritiek bij de stelling, dat juist de pil en andere voorbehoedmiddelen de vrouw onder druk zetten. ‘Geslachtsgemeenschap is vrij en zou dé sexuele bevrijding zijn, zodat de vrouw kan voorkomen kinderen te krijgen. Hoe de vrouw zich daarbij voelt en wat ze wil wordt niet gevraagd’ en een ander ziet het zo, dat een vrouw dan altijd ‘beschikbaar’ moet zijn als de man behoefte heeft. Op die manier zouden andere aspecten van de sexualiteit te weinig tot hun recht komen.

Kinderen krijgen heeft totaal niets met mijn geloof te maken gehad zegt één derde van de vrouwen, terwijl elf anderen wat weifelend zeggen: eigenlijk niet of misschien (2) onbewust. Wel zegt een enkele, dat ze zonder geloof geen kinderen had willen hebben. ‘Ik kreeg ze gewoon’ is een wat lakonieke (of gelaten) vaak voorkomende verzuchting.

Enkele katholieke vrouwen hebben wel ervaren, dat kinderen krijgen alles met je geloof te maken had omdat het gewoon van je verwacht werd. Maar, dat je het voor de rest maar zelf uit moest zoeken is moeilijk verteerbaar.

een 42 jarige

‘Er is géén keus geweest van wel of geen kinderen. Wel op een gegeven moment: drie kinderen is genoeg. Wat is onze verantwoording ook met betrekking tot jezelf. Twintig jaar de pil gebruiken is ook niet alles. Vier jaar na de geboorte van de jongste heeft mijn man zich laten steriliseren. (‘Nu kan ik ook iets doen’.)

een 52 jarige

‘In hoeverre de keus voor wel of geen kinderen met je geloof te maken heeft? Ik heb dit vroeger wel gedacht maar nooit durven zeggen. Je moest eigenlijk kinderen krijgen als je geloofde, hoe je dat dan regelde moest je zelf maar uitzoeken. Ik dacht wel stilletjes bij mezelf: al komen de kinderen van God, ikzelf beslis hoeveel en wanneer. We waren al in 1950 lid van de NVSH, dat was ook zondig’.

De dominee komt op bezoek als het kind is geboren en de doop is dan een dankbaar gespreksonderwerp. De uitspraak ‘geen ervaring, ik laat de kerk er buiten, of andersom’ is de moeite wasdom heel serieus te nemen. In alle verhalen is een teneur op de achtergrond: *de kerk ‘heeft iets tegen sex, ikzelf beleef het, als ik het, eenmaal heb leren genieten, als iets moois, zuivers. Er klopt iets niet! Sex wordt doodgezwegen. De rol die de kerken in het leven van mensen speelt, wordt steeds meer een illusie.*

Op het gebied van seksualiteit en kinderen krijgen moest er een splitsing gemaakt worden tussen protestantse en katholieke vrouwen, omdat er in sommige gevallen een duidelijk verschil is. Dertig protestantse vrouwen hebben op dit gebied met de kerk geen enkele ervaring.

De christelijke traditie, de vage toespelingen als jong kind gehoord, worden als bepalend gezien voor de wetenschap, dat sex ‘zonde’ is. Er wordt verder door ouderen immers niet over gepraat. Iemand vertelt: ‘Als ik met een vriendje ging spelen zei m’n moeder: pas op wat je doet, want God ziet je overal’.

De term ‘in zonden ontvangen en geboren’, die bij elke blijde doopplechtigheid voor jong en oud van de kansel klonk heeft velen in de houdgreep gehad, ‘lk gruwde ervan’ zegt een vrouw en wijt met anderen daaraan haar geremdheid bij de sexualiteitsbeleving. Het ‘ontvangen’, alles wat met sex te maken heeft is zondig! Er is eveneens kritiek op de manier waarop al tijdens huwelijksplechtigheden in de kerk de nadruk wordt gelegd op het krijgen van kinderen. Zo demonstreert de kerk haar onderwaardering voor mensen, die in een ongehuwde staat leven of (on)gewild kinderloos blijven.

En wat te doen met de aanklacht van een theologe, gescheiden: ‘de kerk heeft mijn seksualiteit gedood, doodgezwegen en zwart gemaakt’ (30+).

Het huwelijksformulier moet nodig op de helling, want in de kerk wordt er nog te veel van uitgegaan dat de man ‘neemt’ en de vrouw ‘ontvangt’. En dat nemen moet noodzakelijkerwijs altijd eindigen in het krijgen van kinderen, dat heeft toch wel een ‘aureooltje’. Ook in de protestantse kerken komt het (nog) voor, dat men na een jaar toch wel een kind behoort te hebben (krijgen). Mede-kerkleden worden toch wel als erg onverdraagzaam ervaren als alles niet volgens de regels gaat op sexueel gebied. Een buitenechtelijk kind wordt nog steeds niet met vreugde begroet en een vrouw die daarmee ervaring heeft vindt, dat een soort pastoraat moet ontstaan, dat ook in knelsituaties positief mééleeft. Helpt de zorg te verlichten.

een 27 jarige

‘Als ik mijn ouders als een onderdeel van de kerk zie, dan hebben zij voor ons een negatieve rol gespeeld. Toen zij bemerkten, dat wij voor het huwelijk met elkaar naar bed gingen, gaf dat een geweldige rel.

Teksten van Paulus werden ons naar de oren geslingerd en ze verboden ons om samen te zijn. Ik heb toen gezegd, dat ik me daar niets van aantrok, omdat ik het niet als zonde zag. Ik hield van iemand en gaf daar uiting aan. Voor mijn ouders had dat tot gevolg, dat zij erover gingen praten en niet meer zo star dachten’.

‘Ik snap niet, dat de paus zulke uitspraken durft te doen, het is mijn eigen verantwoordelijkheid’ meent een katholieke vrouw, en uit de verhalen op te maken zijn heel wat medezusters het met haar eens. Onbetaalbaar is de uitspraak: ‘Als mannen zwanger konden worden was abortus al lang een sacrament’. Het demonstreert hoe vrouwen het voelen, dat mannen de dienst uit maken in zaken waarvoor ze geen enkele antenne hebben.

Vooraf verhalen, die de ronde doen over de clerus, die zich met gezinsplanning bemoeit worden als ‘schandelijk’ ervaren. Opgeluchte blikken in de ogen van priesters als ze eindelijk ‘een dikke buik’ zien na een jarenlange huwelijk, of aanmoedigende opmerkingen om zoveel mogelijk ‘kinderen voor God’ te krijgen zijn nog steeds realiteit.

Oog voor de problemen van de vrouw hebben de priesters niet, klinkt het nogal eens bitter. En een verzoek om te mogen wachten met de doop tot de moeder er ook bij kon zijn werd als ‘offertje’ afgedaan. ‘Mijn man glorieerde met mijn zoon beneden. Ik lag alleen boven in bed en werd niet bij het feest betrokken. Ik had er niets mee te maken’.

Maar er zijn een aantal vrouwen, ouderen vooral, die zeggen: ik heb zelf beslist en de kerk erbuiten gelaten, ‘Ik heb nu drie kinderen, anders had ik er 12 gehad’ of ‘ik had het ook niet geduld’. Het reinigingsgebed of de ‘eis’ tot zuivering na de geboorte wordt door enkele vrouwen als heel vernederend genoemd en moeilijk te verwerken. Een vrouw, die erg graag veel kinderen kreeg, voelde zich absoluut niet bezoedeld, wel voelde ze een sterke neiging God te danken. Dat reinigingsritueel heeft haar een sterke wrok tegen het instituut kerk gegeven.

Angst en schuldgevoelens t.a.v. seksualiteit heeft ‘de kerk’ mensen ingeprent. Dat doet een veertig jarige vrouw verzuchten: ‘Ik ben 50 jaar te vroeg geboren’, ik ben blij, dat mijn kinderen zender biechtstoel en tien geboden mogen leven.

een 31 jarige

‘Die paus heeft het ons nog weer eens duidelijk gezegd: seks is gericht op kinderen krijgen, je mag er zéker niet van genieten. Alle heerlijke andere mogelijkheden van je lijf en dat van je partner mag je niet gebruiken. Die gevoelens hebben we toch niet voor niets gekregen? Ik zou willen, dat de kerk eens ophield met te denken, dat zij de mensen mag vertellen wat ze moeten doen of laten. Als het over kernwapens gaat of over mensenrechten in Z. Amerika, dan wordt gesteld, dat een ieder in eigen verantwoordelijkheid moet bepalen wat te doen, maar zodra het ‘heilig gezin’ er aan te pas komt, blijken mensen ineens geen verantwoordelijkheidsgevoel te mogen hebben. Maar ja, het is ook een mannenkerk, niet alleen de katholieke, maar ook de reformatorische’.

V. Gebondenheid tegenover verbondenheid

Pratend over huwelijkservaringen herkenden sommige vrouwen bij elkaar een heel intens en paniekerig gevoel van in de steek gelaten te kunnen worden. Sommige vrouwen herkenden het niet bij zichzelf, maar bij hun partner.

Heeft het te maken met het niet geleerd hebben om op eigen benen te staan? Met een gebrek aan zelfvertrouwen?

Hebben vrouwen dit sterker dan mannen?

Van hieruit kwamen we bij het gevoel van afhankelijkheid van de ander. We ervaren, dat een te sterke afhankelijkheid in een relatie leidt tot inperking van eikaars mogelijkheden. Er blijft veel meer ruimte over voor elkaar om jezelf te zijn, als mensen zich in plaats van gebonden, verbonden voelen met elkaar.

We ervaren, dat het elkaar meer ruimte geven moeilijk is.

Het roept even zo goed angst en onzekerheid op.

Stelling

mensen die emotioneel sterk afhankelijk zijn van elkaar in een relatie, krijgen minder de kans tot zelfstandige, volwassen mensen uit te groeien. In naam van de liefde zet men elkaar onder druk, legt men elkaar aan banden.

Vragen

1. hoe ervaar je zelf je relatie(s)?
2. herken je ook dat gevoel van in de steek gelaten kunnen worden?
3. sta je nu anders in je relatie(s) dan vroeger? Zo ja, in welk opzicht?

Uit de antwoorden op deze vragen valt op te maken, dat trouwen toch nog vaak betekent: een onterechte claim op elkaar leggen. Het beiden een baan hebben is voor het gevoel van eigenwaarde vooral van de vrouw erg belangrijk. Daarbuiten is het emotioneel afhankelijk zijn van de partner toch sterk aanwezig. De man wordt nog te veel naar de ogen gekeken en er wordt gehandeld naar wat 'hem' goed dunkt. Anderen zeggen heel erg met de relatie bezig te zijn. Dit geldt voor jongere en oudere echtparen, zo groeien ze in hun relatie.

Het thuis moeten zitten om de kinderen, het niet kunnen vinden van een parttime baan, zodat samen met de partner voor de kinderen kan worden gezorgd, geeft vaker aanleiding tot problemen in de relatie. De mengeling van gebondenheid en verbondenheid brengt één vrouw er zelfs toe ruzie te gaan zoeken. Een andere heeft soms het gevoel te stikken, of vindt, dat ze een meer moeder-kind relatie met haar man heeft. Wil je je meer losmaken uit je gebondenheid, dan kan het een vermoeiende zaak zijn om steeds meer te moeten uitleggen en je eigen handelwijze en standpunt te moeten verdedigen in het loswekingsproces.

Open relaties, met veel ruimte en onafhankelijkheid, blijken er maar weinig te zijn. Wel zegt een derde van de ondervraagden, dat hun relatie goed is.

'Slecht', of 'een worsteling' staan tegenover 'bijzonder verrijkend'.

Eerlijk gezegd is het over het algemeen een heel gevecht om zelfstandig te functioneren, ook maatschappelijk.

een 49 jarige

‘In mijn huwelijk ontwikkelde zich geloof ik een soort moeder-kind verhouding. Ik had vaak het gevoel, dat mijn man meer afhankelijkheid en liefde en zachtheid enz. van mij verwachtte dan ik kon geven. Ik had altijd het gevoel, dat het hem niet zo interesseerde wie of wat ik was en wat ik deed, als ik maar lief en aardig voor hem was, naar hem luisterde en deed wat hij graag wilde’.

een 27 jarige

‘Ik voel me vaak gebonden in onze relatie. Ik moet dingen uitleggen, verdedigen en soms vechten voor bepaalde vrijheden. Maar ik realiseer me, dat ik dat gevoel ook aan de ander geef. Het huwelijk wordt te eng voorgesteld en werkt afhankelijkheid en angst in de hand’.

Niet alleen vrouwen blijken dat gevoel te kennen van in de steek gelaten te worden. Tien vrouwen zeggen ‘t te herkennen, maar zes vrouwen constateren dat gevoel bij hun echtgenoot, terwijl vijf vrouwen zeggen die angst vroeger wel gekend te hebben. De vijfentwintig vrouwen die zeggen, dat gevoel niet te kennen motiveren dat heel verschillend. Een blind vertrouwen in hun partner, of in de relatie, of omdat ze zichzelf zo zelfstandig vinden, dat ze bovendien hun eigenwaarde kennen. We kennen die angst beiden zeggen enkele vrouwen en anderen vinden het verlies door de dood iets wat hen toch voortdurend bedreigt.

Buiten het gevoelsmatige ligt de bekentenis van twee vrouwen, die denken, dat het probleem financiën het zwaarst weegt als de partner hen in de steek laat. Maar die angst kan eveneens samenhangen met je eigen stemming. Dat je je ook vanaf het begin in de steek gelaten kan voelen ondanks de lichamelijke aanwezigheid van de echtgenoot is harde realiteit.

Trouwens dit gevoel houdt bij de partner niet op. Een gescheiden vrouw zegt: ik voel me regelmatig door vrienden en anderen in de steek gelaten.

een 31 jarige

‘Toen we elkaar nog niet zo goed kenden, hadden wij beiden wel dat gevoel van in de steek gelaten te worden. Maar we werken nu zo hard aan onze relatie, dat ik een rotsvast vertrouwen heb, dat het goed blijft. Dat wil niet zeggen, dat ik niet af en toe jaloeers ben. Ik weet, dat jaloezie een teken is van bezitsdwang, en ik vind het niet leuk, dat ik dat soms ben’.

een 33 jarige

‘Dat gevoel van in de steek gelaten worden herken ik heel sterk, zeker uit bepaalde periodes in mijn relatie. Dat had achteraf gezien ook veel te maken met mijn eigen gevoel van onwaarde: Hij zal een ander altijd interessanter vinden dan mij, dus waarom zou hij bij mij blijven?’

Het is verbazend en verheugend, dat er groei zit in mensen en dat ze dit zelf ook constateren.

Tegenover de 5 vrouwen die vinden dat ze niet anders in hun relatie staan dan vroeger zeggen bijna 30 vrouwen, dat ze veel zelfbewuster geworden zijn. Vrijer in de relatie geldt vaak voor beiden, vrouwen vinden zich na zo’n proces vaak pas volwassen ge- worden of zegt een ander ‘misschien is ons huwelijk nu pas echt begonnen’. Vooral oudere vrouwen

vinden hun relatie verdiept of manen vrouwen toch voorzichtig met hun relatie om te springen omdat het toch ook niet alles is om alleen verder te moeten ... Toch lukt het niet iedereen, al onderkennen ze hun afhankelijkheid in de relatie, om zich wat onafhankelijk op te stellen.

Een vrouw vindt het t.o.v. man en kinderen moeilijk om zelf die ruimte te nemen en een ander zegt zelf nog lang niet daar te zijn waar ze zou willen zijn. Al groeiend in de relatie komen vrouwen soms ook tot de ontdekking, dat ze niet ten koste van alles de relatie goed willen houden.

Mannen-op-een-voetstuk, er zelf opgeklommen of door hun echtgenote erop geplaatst, ontpoppen zich maar al te vaak als afhankelijke wezens als de vrouw een zelfstandig gedragspatroon gaat ontwikkelen.

Af en toe eens met een ander vrijen wordt ook als een 'escape' uit een al te knellende huwelijksband gezien.

een 60 jarige

'In mijn jeugd was ik erg spontaan in mijn kontakten, vertrouwde erg gauw op anderen. Nu ben ik wel (wat) voorzichtiger geworden. In ieder geval durf ik nu tegenover mezelf te erkennen, dat ik behoefte heb aan meerdere relaties'.

een 44 jarige

'Ja, ik ben veranderd. Ik ben begonnen met de lieve, zorgzame, onderdanige echtgenote proberen te zijn, want zo hoorde dat. Maar nu ik zelfstandiger sta voel ik me vrij en staan we veel dicht bij elkaar'.

een 52 jarige

'Ja, anders in alle opzichten. Elkaar ruimte geven kan nog moeilijker zijn dan je gebonden voelen. Heel vaak wil je helemaal geen ruimte, dan wil je aandacht, belangstelling'.

VI. Jezelf kunnen/durven blijven

We realiseerden ons, dat wij door de vrouwenemancipatie veel beter dan vroeger in staat zijn voor onszelf op te komen, dat we meer moed hebben om onze eigenheid als vrouwelijk mens tot ontplooiing te brengen.

We merken dit niet alleen in onze huwelijksrelatie en in de omgang met anderen, maar ook in het deel hebben aan het maatschappelijke leven.

We proberen steeds te zoeken naar wat we er zelf van denken, hoe wij het zelf willen aanpakken. We proberen weerstand te bieden aan wat anderen vanuit vastliggende rolpatronen van ons verwachten.

Vragen

1. hoe ervaar jij dit?
2. voel je je in staat je eigen weg te kiezen als vrouw?
3. welke weerstanden ontmoet je?

We zijn weer in staat en hebben meer moed om voor onszelf op te komen. Is dat met alle vrouwen zo? Bijna dertig vrouwen ervaren dit net zo als de werkgroep. Het is niet zomaar een verandering, want het emancipatieproces speelt daarbij een belangrijke rol en dwingt de vrouw tot een kritische stellingname t.o.v. haar omgeving. Daarbij hebben de meesten het gevoel echt zich-zelf te zijn, veel sterker dan voor die tijd toen ze zich nog grotendeels naar hun partner of anderen richtten. Fijn, maar moeilijk vindt de één zo'n veranderingsproces, een ander zegt: ik ontdek, dat volwassen en zelfstandig worden met veel pijn en moeite gepaard gaat (40+) of 'het is een steeds doorgaand proces van loslaten totdat je alleen bent 'met God'. Het gevoel van ten strijde trekken is een soort 'power' gevoel, dat vooral oudere vrouwen bij zichzelf plotseling gewaar worden. Ze zoeken daarvoor steun bij andere vrouwen en krijgen steeds meer oog voor fouten in rolpatronen, die ze steeds meer als van buitenaf opgedrongen gaan zien. Bevrijding van die rollen maken relaties evenwichtiger. Maar daartegenover moet een Vos-leidster vaststellen, dat zo veel vrouwen in de praktijk nog zo weinig buiten de huishoudelijke deur 'mogen' van hun echtgenoot. Deze vrouwen kennen dubbel de spijt die veel oudere vrouwen ervaren, dat het voor hen zo lang heeft geduurd voordat ze tot die ontdekking kwamen. Maar ze voelen zich er beter bij.

Thuis geëmancipeerd, maar in de buitenwereld geen been aan de grond te krijgen, is één waarheid, maar andersom is net zo goed werkelijkheid. Het ligt dan ook voor een groot deel aan de eigen partner. Maar hoe dan ook; het is belangrijk, dat mannen vrouwen tegenover zich vinden. Vrouwen die zelfbewust zijn, welteverstaan!

een 50 jarige

'Ik realiseer me, dat ik achter jullie stelling sta en dat vrouwen in hun eigenheid volledig tot ontplooiing moeten kunnen komen, niet alleen voor zichzelf en hun directe omgeving, maar vooral ook voor de maatschappij, die de vrouwelijke inbreng zo bitter hard nodig heeft'.

Gelukkig zeggen de meeste vrouwen zich in staat te voelen hun eigen weg te kiezen. De één wat beter dan de ander 'het water staat me soms in de handen', of voor zover het hen door de buitenwereld wordt toegestaan. De één gaat heel doelbewust te werk en voelt zich vrijer dan de partner omdat deze aan zijn werk vastzit, de ander gaat haar eigen weg met veel twijfels.

Met horten en stoten, vallen en opstaan en met behulp van veel andere vrouwen, maar zo te zien is er duidelijk een heel leger vrouwen op weg zelfstandig hun weg te kiezen. Heel dapper alleen bezig of 'met de tong op de schoenen'. Pas op weg gegaan nu ze de kans schoon zien als de kinderen de deur uit zijn. 'Nu is het mijn beurt' vindt een vrouw en een ander laat heel triomfantelijk horen: 'ik ga studeren om nog 20 jaar in de maatschappij te functioneren'. Maar niemand krijgt het voor niets. Er moet voor gevochten worden. Oudere vrouwen zoeken emplooi in kerke- of vrijwilligerswerk. Wat onzekerder dan hun jongere zusters omdat ze vroeger nooit de kans gekregen hebben om zelf te kiezen, 'Ik wil niet meer als vrouw of als moeder gezien worden, maar om mezelf, die de moeite waard is'.

Dat kinderen een geweldige steun kunnen zijn laten vrouwen met wat oudere kinderen tevreden weten.

een 42 jarige

'Het is veel moeilijker je eigen weg te kiezen. Ik kom nog veel remmen tegen. In de eerste plaats bij mezelf. (Soms uit gemakzucht, soms als angst voor het onbekende, soms uit moeheid, want wat duurt het toch allemaal lang.) Je wordt ook door rolpatronen in je eigen gezin belemmerd in het maken van keuzes (hoewel ik bij mezelf en ook veel andere vrouwen merk, dat het een pracht excuus is om niet verder te hoeven!). In de huidige maatschappij zijn pas sinds een paar veranderingen, die al wel langer leefden bij vrouwen (en sommige mannen), vertaald is hier en daar wat ruimte voor vrouwen. Als je bereid bent te vechten is er voor vrouwen best veel mogelijk, maar we zitten nog dagelijks met: vrouwen 'dienen' en 'voegen'; dat zal nog jaren duren, vrees ik'.

De weerstanden, die vrouwen tijdens hun emancipatieproces ontmoeten zijn legio. Het is vaak emotioneel zeer aangrijpend en dan kost het te veel inspanning om het in te vullen. Een greep uit de reacties is wellicht het meest welsprekend: als huisvrouw word je niet voor vol aangezien, in vergaderingen vooral in kerkeraden is geen serieus oor voor het 'gezeur' van vrouwen en moet het 'zakelijk' gehouden worden, sexismen is overal, de hele samenleving is weerstand: mensen, die het bedreigend vinden, uitdrukkingen als: 'haar op de tanden', 'eigenwijs', 'vrouwen met de broek aan'; vrouwen mogen soms nog geen eigen mening hebben. Het emancipatieproces wordt door mannen op een nette manier vooral in (kerk)vergaderingen met verbaal geweld de kop ingedrukt of door domweg negeren tegengewerkt. Familie, ouders, vrienden en vriendinnen stellen zich agressief op als vrouwen 'plotseling veranderen'. Gelukkig kunnen de meeste vrouwen er tegen en weten zich te wapenen met hun nieuwverworven zelfbewustzijn.

een 65 jarige

'Ik voel, als ik mijn mening zeg over maatschappelijke problemen, een grote weerstand, die vaak van mannen komt, omdat volgens hen de vrouw daarover geen mening mag hebben. Die weerstand komt ook uit andere hoeken. Een vrouw, die geen opleiding heeft gehad dan dat wat zij zichzelf heeft aangeleerd door te luisteren, te lezen en na te denken, mag eigenlijk niet mee praten. Voor mezelf weet ik, dat zaken, die nu worden aangevoerd door mensen met een titel voor hun naam, door mij voor jaren terug in huiselijke kring al zijn verkondigd. Daar kan ik mij bar en bar aan ergeren. Nu zeg ik mijn mening; lang heb ik de klippen trachten te omzeilen, maar dat doe ik nu niet meer'.

Een kwart van de vrouwen zegt volmondig weerstanden bij zichzelf te hebben vastgesteld en daarmee niet makkelijk klaar te komen. ‘Schuldgevoelens om het werken buitenshuis’, ‘vind het nog steeds prettig als mensen me aardig vinden i.p.v. lastig en ga nog wel eens door de knieën’ en, ‘valt terug in oude gewoonten, angst misschien de leeftijd’ (40+), ‘veiligheid, rolpatronen ook voor je zelf, een excuus om niet verder te hoeven’. De positie van de echtgenoot is altijd nog een belemmering om de eigen gang te kunnen gaan.

En christelijke kringen hebben het nog graag over ‘moeder de vrouw’ en als ze uit het huis stapt om te gaan werken is meestal het eerste waarmee gerekend wordt: ‘wat levert het op’. Dat is een ander geluid dan wat één van de vrouwen laat horen: gelovigen zouden voorop moeten gaan om rolpatronen te doorbreken. Als lichtend voorbeeld noemt ze Jezus Christus, die als vrijgezel heel wat taboes doorbroken heeft.

een 31 jarige

‘Gekletst wordt er toch. Het zijn vooral de mensen, die het bedreigend vinden, dat vaste rolpatronen worden doorbroken, die het egoïstisch vinden, dat het kleinste kind op de kresj zit en het grootste overblijft op school; die vinden, dat de vrouw thuis bij de kinderen hoort te zijn en die emancipatie maar onzin vinden.

Maar naast al die mensen die vinden, dat mijn partner al zoveel doet in het huishouden en zo vaak op de kinderen past, is er een veel belangrijker groep mensen, die het prima vindt, dat ik zo bezig ben en me stimuleert. Ik voel me ook niet schuldig’.

Pastoraat

Omdat de grote vraag achter het werk van de werkgroep en de enquête is: wat heeft de kerk voor invloed op ons huwelijk/relatieleven en gezin, als alles ‘goed’ gaat of als er problemen zijn, is dat het belangrijkste punt waar het in deze ‘blikopener’ om gaat. Speelt de kerk een rol? Willen vrouwen, dat de kerk een rol in hun leven speelt? Hoe moet die kerk er dan uitzien?

Ervaringen

De ervaringen, van al deze vrouwen, die toch een kerkelijk huwelijk hebben gesloten zijn verreweg negatief. Ook hier is er een splitsing gemaakt tussen Protestantse en Katholieke vrouwen. Erg fijn hebben vier vrouwen het contact gevonden in een gespreksgroep, waarvan één een goede ervaring heeft met de predikant tijdens haar echtscheiding. Tekent daar echter bij aan, dat scheidingen bij de gemeente moeilijk liggen. Twee vrouwen hebben goede ervaringen met een predikant, omdat ze tijdens een ziekteperiode van man of kind een goed contact hebben opgebouwd. Eén daarvan zegt, dat haar wijkouderling achteraf bekende weggebleven te zijn, omdat hij met de situatie geen raad wist. Om te laten zien hoe de situatie er voor staat: twee vrouwen zeggen nog van hun ervaringen met de kerk: het gaat wel, maar het is erg persoonsgebonden of redelijk. Daarna volgt er een hele lijst negatieve geluiden.

Een ouderlinge geeft aan zelf te proberen open gesprekken te voeren, probeert binnen de kerkgemeenschap te blijven door steeds maar de problemen aan te kaarten.

Daartegenover zegt een vrouwelijke diaken, dat ze bij de predikanten en de rest van de kerkeraad weinig begrip vindt voor wat ze tegenkomt in haar werk binnen het diakonaat.

‘De kerk komt altijd achteraan’ en verschuilt zich achter de Naam des Heren, er is geen dialoog mogelijk en geen gesprek’ zegt een 60-jarige. Je verdrinkt in de kerk, ze zijn

bemoeizuchtig. Als het om echte huwelijksproblemen gaat, zijn de ervaringen ronduit slecht. Er wordt voorbijgegaan aan veranderingen en het oude moest koste wat kost behouden blijven. Vechten tegen wanbegrip. De dominee beklagt zich in één geval, dat er weer een huwelijk de mist in gaat, maar vraagt de partners niet wat er nu werkelijk aan de hand is. ‘Je voelt je volkomen in de kou staan’ rilt een gescheiden vrouw over de nestwarmte van de kerk.

In een ander geval keken de mensen van de kerk eerst maar eens de kat uit de boom en tenslotte koos men de kant van de ‘zielige’ man.

Een lesbische vrouw, die zich met haar relatie erg gelukkig voelde, werd veroordeeld.

Tien vrouwen hebben nauwelijks of geen ervaringen met de kerk. Om allerlei redenen. In de meeste gevallen moet het contact toch van jezelf uitgaan.

Er zijn verwachtingen van onderling pastoraat, vooral samen met vrouwen, feministische praatgroepen.

een 27 jarige

‘Ik denk, dat hei pastoraat zich zal moeten realiseren, dat de emancipatie een feit is. Het is niet meer terug te draaien. In onze gemeente heb ik het idee dat men het niet zien wil (zo niet tegen is). Praten over deze zaken, zou al een start in de goede richting zijn. Men moet de zaken niet vanuit de oude situatie benaderen’.

Hoe het in de Rooms-Katholieke kerk moet met het pastoraat weten de vrouwen eigenlijk niet. Meer dan één redelijke ervaring is er niet. ‘Goed bedoeld’ zegt iemand ‘maar waardeloos’.

Het blijft zakelijk ondanks de vele aanrakingspunten bij huwelijk, doop en voorbereiding kerkdienst. Iemand, die hoopvol aan een enquête meedeed hoorde van het resultaat, ook na een verzoek om een gesprek van haar kant, niets meer en voelde zich afgescheept. Men durft de relatieproblemen niet aan, wordt er verondersteld.

Een oudere vrouw zegt: ‘als u met de kerk de clerus bedoelt dan voel ik me bang worden bij wat ik om me heen zie; deze heren zijn alleen bekend met de oude huwelijksproblemen’.

Soms zijn de ervaringen bij de huwelijksvoorbereiding voor de vrouw zo negatief, dat ze wat het pastoraat betreft, ook verder geen hoop meer koestert. Die voorbereiding komt ook heden ten dage soms niet verder dan het invullen van een vragenformulier en het in de hand gestopt krijgen van een boekje over sexuele voorlichting. Hoe zou je je voelen als je in zo’n gesprek - en je verloofde is er niet bij - van de pastoor te horen krijgt datje voortaan ‘altijd beschikbaar moet zijn voor je man’?

‘Ze (de clerus) weten nauwelijks hoe een relatie in elkaar zit’ vindt men en gescheiden vrouwen worden principieel niet bezocht.

een 47 jarige

‘Het pastoraat zou meer aandacht moeten hebben voor veranderingen in relaties. Ik ben me er wel van bewust, dat ze (priesters) het zeer moeilijk hebben met de snelle ontwikkeling op dat pastorale terrein en de vasthoudendheid vanuit Rome en de afkeer daar voor vernieuwingen’.

Vind je, dat het pastoraat meer aandacht moet hebben voor veranderingen in relaties?

Eigenlijk vinden alle vrouwen dat dit wel zou moeten, al weten enkelen nog niet goed hoe. Er zouden vooral mensen uit de gemeente voor moeten komen die daarvoor getraind worden. Gelukkig is er één vrouw, die daarmee in haar gemeente ervaring heeft. Vooral relatie- en andere maatschappelijke problemen zouden daarin aan de orde moeten komen. De kerk zou moeten inzien, dat emancipatie een feit is en zou dit uit zichzelf aan de orde moeten stellen.

Te veel wordt de exclusiviteit van de huwelijksrelatie benadrukt, is de ervaring van de ondervraagde vrouwen. Men zou echter veel meer oog moeten krijgen voor andere dan huwelijksrelaties.

Op die manier zou er heel wat schuldgevoel worden voorkomen bij de kerkleden en zouden er van hen niet zo veel krampachtige pogingen tot aanpassing worden verwacht.

een 31 jarige

‘Erkend moet worden, dat iedereen, - ook ouderen, ook mannen alleen, ook vrouwen alleen - het recht heeft op een relatie, waarin men zich lekker en veilig voelt en die men net zo kan inrichten als men zélf wil. (Dus niet altijd zoals de kerk zegt of de pastor denkt dat het zou moeten.)’

Er moet aandacht zijn voor de mensen als men niet nog meer het contact met hen verliezen wil. Te vaak wordt er pas iets gedaan van de kant van de kerk als de zaak al verloren is en er niets meer te redden valt.

De dominantie van de man is in het pastoraat vaak een kwalijke zaak. De predikant is meestal een ‘middelbare, traditionele man, die gemeenteleden niet als volwaardige gesprekspartners ziet’, ‘het zijn individuele hulpverleners, al is het dan in Naam van God, maar ze zijn niet toegerust op veranderingen in relaties’.

De kerk houdt zich volgens anderen alleen bezig met de theoretische liefde tot God en de naaste, maar kan niet over brengen ‘hoe het voelt’. Het zou allemaal wel moeten, verzucht een r.k.vrouw, maar van celibataire mannen verwacht ik geen goede aandacht.

De invloed van vandaag gaat aan de kerk voorbij, ze spreekt de taal van deze tijd niet en door de verrechtsing in de kerk loopt men het gevaar dat de relatieproblemen van onze tijd onvoldoende aandacht krijgen.

een 42 jarige

‘Bestaat er nog wel iets anders dan het gezin met kinderen voor het pastoraat? Alles is op die maat gesneden, dunkt me’.

Slechts een enkele vrouw vindt, dat de kerk zich met deze problemen niet behoeft bezig te houden en denkt, dat gesprekken met vrienden even zinvol kunnen zijn of dat de kerk wel wegen „ aan zou moeten geven waar men hulp kan zoeken.

In elk geval zou er van de kant van de kerk meer aandacht moeten worden besteed aan de kwaliteit van de relatie, omdat naar de mening van velen men niet gaat scheiden, omdat men het huwelijk zo onbelangrijk vindt.

Wat verwacht je van de kerk op het gebied van pastoraat bij relatie- en gezinsproblemen?

De kerk hoeft zich geen afgeschreven instituut te voelen. Vrouwen hebben hoge verwachtingen van de kerk.

Alleen het zal anders moeten in de toekomst.

Luisteren en naast je staan, de zaken open benaderen en niet vanuit de traditionele sfeer, niet veroordelen en niet met de bijbel in de hand vertellen hoe verkeerd men doet, niet lijmen, niet zo zeker zijn, niet de mensen de woestijn in sturen, vooral de gemeente zal taboes moeten openbreken, vrouwen zullen die problemen telkens weer zélf moeten aankaarten, de kerk zal zelf een visie moeten ontwikkelen en gespreks- en relatiegroepen moeten vormen. De kerk zal mensen moeten helpen de oorsprong van hun verdriet te vinden, ze zal mensen moeten leren zichzelf te zijn in hun relatie, te kiezen, ze zal een open deur moeten hebben als de mensen aankloppen met hun problemen, ze zal een voortrekkersrol moeten hebben i.p.v. overal achteraan te lopen, helpen en steunen om mensen naar oplossingen toe te laten groeien, kortom er moet naastenliefde in de ware zin worden bedreven. Voordeel van het pastoraat is, zegt men, dat dit zelf het initiatief kan nemen tot gesprek. Men zou er achter moeten zien te komen wat de mensen beweegt en daarvoor mensen met dezelfde ervaringen bij elkaar moeten brengen. Maar zolang de kerk zich afkeert van de dagelijkse beleving van mannen en vrouwen verwacht men niets van de kerk. Sombor zijn vrouwen over de kerk omdat zij nog altijd gediscrimineerd worden en zij met name in de r.k. kerk geen toegang hebben tot het ambt.

een 42 jarige

‘Geen verwachtingen van de kerk op dit gebied. De mensen van het pastoraat in mijn omgeving lopen nog een eindje achter’.

een 41 jarige

‘Ik zie aan de andere kant ook, dat je als deel van die kerk (waar ik zelf bewust voor kies) moet proberen te praten over onderwerpen, die te maken hebben met de positie van vrouwen in de kerk en samenleving. Je komt dan vaak teleurgesteld thuis want het is bij veel kerkleden nog ‘een veilig vast instituut, waar de veranderingen in de maatschappij gelukkig niet of nauwelijks zijn doorgedrongen’.
‘De kerk’ als instituut is vaak zo statisch, weinig open en inspelend op de noden van mensen in deze tijd. De creativiteit, die Jezus ons voorhield in zijn leven op aarde, wat jammer, dat weer zo weinig van naleven en zo gauw verzanden in uitspraken van bijv. Paulus.

Ouderlingen komen er over het algemeen niet best af. Op allerlei terrein worden bijscholingskursussen gehouden, maar deze mensen kunnen met het levend materiaal waarmee ze moeten omgaan doen en laten wat hen zelf goed dunk. Als ze maar getraind zouden zijn of hoe zouden ze moeten helpen als ze zelf nog niet met die problemen klaar zijn? ‘Je moet voorzichtig met ze omspringen’ zegt een vrouw, die uit ondervinding spreekt ‘omdat mijn ideeën totaal anders liggen (ze lopen achter)’. Er zouden wat meer evangelieteksten gehanteerd moeten worden waarin de bevrijding doorklinkt.

Er liggen grote taken en onontgonnen gebieden. ‘Het hoofdstuk van de echtscheiding is de kerk volkomen ontgaan’ concludeert de één en een ander ‘de creativiteit van Jezus wordt zo weinig nageleefd in de kerk!’

Zouden er gesprekken vooraf moeten zijn om a.s. echtparen voor te bereiden op een huwelijk of een andere relatievorm?

Ja, daarover is iedereen het eens. En ook hier krijgt de kerk nog een ruime kans.

Niet alleen op het huwelijk, op het hele leven zou het voorbereiden moeten gebeuren. Er zou openlijker over sex gesproken moeten worden.

Een serie gesprekken voor het huwelijk zou een oplossing kunnen zijn. Nee, zeggen anderen. Dan is het vaak al te laat. Jongeren die trouwplannen hebben en zelf nooit tot een echt gesprek over deze dingen zijn gekomen verbreken hun relatie daarom niet meer, ze geloven wel dat het goed zal gaan. En gebeurt dit niet dan is die verbreking net zo erg als een scheiding. Voorbereidende gesprekken over relaties moeten al beginnen in een vroeg stadium, op de catechisaties. De methode van rollenspelen zou kunnen worden gehanteerd.

Anderen zien mogelijkheden in gesprekken van jonge paren met oudere al jaren gehuwden. Wat zijn de bedoelingen van het a.s. echtpaar, wat verwachten ze van het huwelijk?

Hebben ze geleerd-zichzelf te zijn?

En een heel goed idee is: jongens en meisjes als gelijkwaardigen op te voeden. Dat voorkomt heel wat problemen in het huwelijk.

Bijlage I

De enquête is beantwoord door

Leeftijden

7 vrouwen tussen	20 en 30 jaar
24 vrouwen tussen	30 en 40 jaar
18 vrouwen tussen	40 en 50 jaar
25 vrouwen tussen	50 en 60 jaar
7 vrouwen	60 jaar en ouder

Aantal kinderen

7 vrouwen hebben	1 kind
17 vrouwen hebben	2 kinderen
25 vrouwen hebben	3 kinderen
9 vrouwen hebben	4 kinderen
6 vrouwen hebben	5 kinderen
1 vrouw heeft	6 kinderen
3 vrouwen hebben	7 kinderen
1 vrouw heeft	8 kinderen
1 vrouw heeft	9 kinderen

Kerkelijk genootschap

Rooms-Katholiek	19
Gereformeerd	10
Ned. Hervormd	11
Remonstrant	1
Basisbeweging,	2
Onbekend, d.w.z. niet duidelijk aangegeven	29
Niet meer	9

Relatievorm

Gehuwd	63
Gescheiden	8
Ongehuwd	1
Tweede maal gehuwd	1
Weduwe	1

Bijlage II

Opleiding

Verpleegkundige	10
Havo volwassenen	1
Mavo	16
Pedagogische academie	7
Universiteit	8
Gymnasium b	3
Gymnasium a	2
H.B.O.	5
N 20	2
MMS	1
Voortgezet onderwijs	4
Werkzaam in beroep	22

Literatuur m.b.t. relaties en seksualiteit

- *Open huwelijk*, Nena & George o'Neill, Amsterdam, 1973. *Intimiteit*, Jos van Ussel, Deventer, 1975.
- Seksualiteit, huwelijk en gezin in Nederland, G. A. Kooy, Deventer, 1975.
- *Margriet weet raad*, Gevoel, gedrag en moraal in Nederland 1938-1978, Utrecht/Antwerpen, 1978.
- *Relatie en relatievormen*, (DICmap 74), De Horstink, Amersfoort, 1979.
- *Relaties*, over de gevolgen van een nieuwe moraal: C. Brinkgreve e.a., 1980.
- *Is er meer tussen ons?*, over relaties en hun religieuze betekenis: D. Hutsebaut e.a., Baarn, 1980.
- Vrouwen van zekere leeftijd, L. B. Rubin, Baarn, 1980.
- *Gemengde gevoelens*, seksualiteitsbeleving in de huwelijksrelatie: J. Frenken en R. C. Kwant, Deventer, 1981.
- *Voor onszelf*, vanuit vrouwen bekeken: lijf en seksualiteit: Anja Meulenbelt, Amsterdam, 1980.(?)
- Vrouwen op weg naar bevrijding, C. Holt Clinebell, Haarlem.

Literatuur m.b.t. theologie en pastoraat en relaties

- *Mensen hebben mensen nodig*, een studie over seksualiteit en nieuwe moraal: F. O. van Gennep, Baarn, 1972.
- *Man-vrouw*, enkele beschouwingen over geloof, seksualiteit en huwelijk: Rob van Kessel e.a., De Horstink, Amersfoort, 1977. *Echt verbonden?*, een gelovige verkenning van het huwelijk: S. Konijn, Hilversum, 1974.
- *Groei in de huwelijksrelatie*, H. J. Clinebell, Haarlem, 1977.
- *De horizon van het pastorale gesprek*, C. J. Halkes, Haarlem, 1977. *Het geschonden beeld*, hulp bij de verwerking van echtscheiding: J. Sweep, Hilversum, 1980.
- *Pairing*, een strijdtechniek voor intimiteit: G. Bach en R. Deutsch, Meppel, 1973.
- *Zitje goed?*, feminisme als therapie: S. Katier, Amsterdam, 1977. *Wending*, maandblad voor evangelie, cultuur en samenleving: themanr. 7/8, 'vrouwen maken school'.

Hulpadressen

Wellicht zijn er onder u, die dit alles gelezen hebben, mensen, die behoefte voelen om direct hierover of over eigen situatie met iemand te praten. Hieronder geven wij u de namen en telefoonnummers van vrouwen, met wie u contact kunt opnemen.

Sieth Delhaas. Geboren in 1936. Moeder van vier kinderen, gescheiden en hertrouwd. Werkzaam als publiciste en katechete. Feministe.

Adres: Kottenseweg 54, 7101 JR Winterswijk, tel. 05430-14071.

Ida Eldering-Jonckers Nieboer. Geboren in 1948. Gehuwd. Moeder van vier kinderen, theologe, was werkzaam als predikante in een verpleeghuis, houdt lezingen over feministische theologie, de vrouw in de kerk, de vrouw in de bijbel.

Adres: Hornlaan 31, Assendelft, tel. 02987-1222.

Riek Oosterhof-Brandsema. Geboren in 1926. Gehuwd. Moeder van vier kinderen. Lid werkgroep 'Ouders en homosexualiteit' te Groningen.

Adres: Winseumerweg 7, 9953 PA Baflo, tel. 05950-2754.

Ilse van der Ree. Geboren in 1947. Gehuwd. Moeder van 2 kinderen. Theologe. Leidt vrouwengroepen.

Adres: Schubertlaan 68, Groningen, tel. 050-252062.

Hanneke van der Sluis-van der Korst. Geboren in 1947. Gehuwd. Moeder van 2 kinderen. Werkzaam als geestelijk verzorgster in verpleeghuis.

Adres: Burg. Versteegenstraat 77, Westzaan, tel. 075-289138

Wies Stael-Merkx. Geboren in 1926. Gehuwd. Moeder van 3 kinderen. Werkzaam op het gebied van relaties, huwelijk, gezin, seksualiteit, publiceerde diverse artikelen over deze onderwerpen.

Adres: A. R. Falckstraat 1, 3581 JV Utrecht, tel. 030-513346.

Ineke Treep-Verdonk. Geboren 1947. Moeder van 2 kinderen. Werkzaam als maatschappelijk werkster t.b.v. geestelijk gehandicapten.

Adres: Perenbongerd 1, 6852 BE Huissen, tel. 085-252192.

Mw. Jenny Schneider-van Egten. 54 jaar. Moeder van 3 kinderen. Predikantsvrouw. Werkzaam als lerares expressie door woord en gebaar, geeft leiding aan groepen.

Adres: (vanaf mei:) Meekrapstraat 11, Brouwershaven, tel. 01119-1213.

Werkgroep De Vrouw In Kerk en Samenleving

van de Raad van Kerken in Nederland.

Secretariaat: Nieuwe Gracht 23, 3512, LC Utrecht, tel. 030-331572.

Studiesecretaris privé: tel. 03404-20656.

De werkgroep De vrouw in kerk en samenleving is opgericht in augustus 1977 als een permanent beraad binnen de Raad van Kerken, aangaande de plaats van de vrouw en de samenwerking van man en vrouw in de kerk.